

Руслана ПОПП,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) ryslana_popp@ukr.net

ДЖЕРЕЛА ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЛЬВОВА (1944–1953)

Стаття присвячена інтерпретації джерел особового походження з історії інтелігенції Львова у перші повоєнні роки. Аналізуються спогади, мемуари, щоденники, приватне листування, автобіографії. Доводиться, що в них закладена важлива інформація соціально-психологічного рівня, яка відсутня в інших видах джерел.

Ключові слова: інтелігенція Львова, джерела особового походження, спогади, мемуари, щоденники.

Лит. 26.

Ruslana POPP,

Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) ryslana_popp@ukr.net

THE PERSONAL ORIGIN SOURCES FROM THE LVIV INTELLECTUALS HISTORY (1944–1953)

The article is devoted to the interpretation of the personal origin sources from the Lviv intellectuals history in the early postwar years. Memories, memoirs, diaries, private correspondence, autobiographies were analyzed. It was proved that they contained the important information of socio-psychological level, which was absent in other types of sources.

Key words: city intellectuals, personal origin sources, memories, memoirs, diaries

Ref. 26.

Руслана ПОПП,

кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) ryslana_popp@ukr.net

ИСТОЧНИКИ ЛИЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ ИЗ ИСТОРИИ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ ЛЬВОВА (1944–1953)

Статья посвящена интерпретации источников личного происхождения по истории интеллигенции Львова в первые послевоенные годы. Анализируются воспоминания, мемуары, дневники, частная переписка, автобиографии. Доказывается, что в них заложена важная информация социально-психологического уровня, которая отсутствует в других видах источников.

Ключевые слова: интеллигенция Львова, источники личного происхождения, воспоминания, мемуары, дневники.

Лит. 26.

Постановка проблеми. Розвиток незалежної Української держави зумовлює необхідність наукового обґрунтування ролі і місця інтелігенції у зміцненні її основ. Інтелігенція є творцем духовної культури, носієм інтелектуальної власності народу, активним учасником сучасних модернізаційних процесів. Вивчення історії інтелігенції, особливо у межах певних історичних епох і регіонів, дозволить з'ясувати її справжню роль у формуванні національної свідомості, виявити деструктивні фактори руйнування інтелектуального потенціалу українського суспільства у тоталітарні періоди. У цьому дослідникам допомагають документальні матеріали, але не менш важливими є джерела особового походження, без яких неможливо об'єктивно реконструювати життя і діяльність інтелігенції.

Аналіз досліджень. Джерелознавчого аспекту проблеми торкається лише Т. Марусик [21]. У своїй монографії дослідниця виділяє основні види джерел, специфіку їх використання, інформативну цінність для вивчення історії західноукраїнської гуманітарної інтелігенції в 40–50-ті рр. ХХ століття [21, 19–24].

Мета статті – проаналізувати джерела особового походження з історії інтелігенції Львова у перші повоєнні роки.

Виклад основного матеріалу. Важливим джерелом для вивчення становища інтелігенції Львова в повоєнний період є спогади (мемуари). Вони дають можливість з'ясувати ті аспекти розвитку суспільства чи життя людини, яких немає в офіційних документах. В окремих випадках допомагають визначити зв'язок між подіями минулого, дешифрувати неповні чи неточні відомості інших джерел. Тільки спогади містять настільки детальні описи, відтворюють специфічні деталі життя певної особи, показують характер епохи, історичне тло. Відображаючи найбільш важливі реалії дійсності, мемуарист насамперед прагне відтворити події, наголосити на певних фактах, з'ясувати своє місце в них і дати їм оцінку. Тому специфіка використання спогадів вимагає особливо критичного підходу до їх вивчення з метою виявлення елементів суб'єктивізму і свідомих перекручувань фактів [11, 57].

Спогадами про пережите ділилися львівські письменники, артисти, науковці. Акторка Львівського драматичного театру імені М. Заньковецької Леся Кривицька видала дві збірки своїх мемуарів «На службі народного театру», «Повість про моє життя. Спогади артистки» [13], [14]. Вони написані у класичних зразках радянської мемуаристики і не торкаються драгливих політичних питань. Недомовленість чи завуальованість є типовою ознакою спогадів радянських людей, деякі дослідники називають їх «невиговореними до кінця» [11, 16].

Окремі аспекти суперечливого процесу становлення радянської літератури, науки і мистецтва у Львові висвітлюються у спогадах відомого українського поета, письменника, перекладача Петра Карманського «Крізь темряву. Спогади» [10]. Сама назва мемуарів говорить, в якому стилі викладає життєпис відомий львівський інтелігент, якого постійно цькували за «буржуазно-націоналістичні погляди». Про обставини їх написання говорить О. Стасюк: «Отримавши рукопис спогадів поета, писаних у Бразилії, Дрогобичі та під час німецької окупації Львова, агенти КДБ, за особистою вказівкою М. Суслова, вилучили багато матеріалу, решту підредагували відповідно до радянського світогляду – так з'явилася книга «Крізь темряву», яку лише із великими застереженнями можна вважати спогадами поета» [25, 542]. Дослідники життя і діяльності поета відзначають чимало негативних моментів у спогадах про самого П. Карманського, пояснюючи це його харизматичною вдачею та максималістськими поглядами на життя. Постійно знаходячись у пошуках себе та істини, П. Карманський був для багатьох з оточення незручною людиною [26, 535].

Львівський вчений-літературознавець, професор М. Нечиталюк у книзі «Честь праці. Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях» оприлюднив різноманітні документи, листи, статті, спогади колег і учнів про академіка Михайла Возняка. У книзі

відтворюється правдивий, а під кінець життя навіть можливо трагічний образ видатного вченого [22]. М. Нечиталюк уклав книжку і про свій життєвий шлях. У ній згадуються події голодомору 1932 – 1933 рр., репресій 1937–1938 рр., радянсько-німецької війни 1941 – 1945 рр., а також повоєнних років і першого десятиріччя національно-державного відродження України [23].

Оригінальні риси особистості академіка Михайла Возняка – представника «львівських характерників», невтомного дослідника української літератури і вихователя молодих франкознавців розкрито у мемуарному есе Івана Денисюка [6].

Археолог за професією, доктор історичних наук, Л. Крушельницька у книзі спогадів «Рубали ліс» розповідає про багатьох людей, які залишили помітний слід в історії Галичини, простежує історію життя цілих інтелігентських родин Львова [18]. Основна увага приділена Крушельницьким і Кульчицьким. Особливого драматизму сповнені розповіді про повоєнні роки у Львові. «У 1949 р., на сам Новий рік, померла моя Бабця, за півроку – Мама, – згадує Л. Крушельницька. – Я шукала підтримки у друзів і знайомих і, переважно, не заставала їх вдома. На порогах будинків зустрічали мене їх сусіди і шепотіли, оглядаючись, щоб ніхто не почув: «Їх вчора вивезли, краще ідіть звідси» [19, 246–247]. Зрозуміти, наскільки особистініми і болючими стали спомини про минуле для Лариси Іванівни, дає можливість її зізнання в одному з інтерв'ю. Коли її маленьку, завдяки старанням дружин Юзефа Пілсудського й Максима Горького вдалось врятувати і вивезти з Радянської України до Львова, вона була виснаженою і дуже заїкалася, пізніше її від цього вилікували. «Коли сіла писати книгу спогадів «Ламали ліс» про репресії української інтелігенції – говорить відома львівська інтелігентка, – те дитяче заїкання повернулося» [4]. Попри все, всі її спогади пройняті вірою в потенційні можливості української нації, в її інтелектуальну силу і моральні засади. Л. Крушельницька залишила цікаву розповідь про своє студентське життя у повоєнному Львові [17].

Варіантом хроніки приватного життя особи є автобіографія. Автобіографію-спогади написав визначний український історик, академік Іван Крип'якевич. Рукопис у двох шкільних зошитах на 105 сторінках є в родинному архіві Крип'якевичів, що сьогодні зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника [15, 77]. З використанням цього джерела написано статтю Романа Крип'якевича, сина історика, яка була опублікована 1990 р. в журналі «Дзвін» [16, 82–86]. У 2001 р. спогади надруковані у збірнику «Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві», виданому на пошану історика [15, 77–140]. У життєписі міститься інформація про наукову та громадську діяльність історика, окреслюється коло його знайомих, висвітлюються взаємини з сучасниками. Автобіографію науковець розпочав записувати у 1946 р., однак хронологічно спогади не охоплюють подій повоєнної історії Львова [16, 77].

Родинний архів Крип'якевичів – унікальне джерело для вивчення історії інтелігенції міста [1]. Попри обставини воєнного лихоліття та радянського тоталітаризму, цей архів зберігся у родині завдяки зусиллям синів історика Петра-Богдана і Романа майже в первісному вигляді та повному обсязі. У ньому чимало матеріалів про рід і сім'ю І. Крип'якевича (генеалогія, родинні листи, метричні свідоцтва, автобіографії, документи про освіту тощо) [26, 221–222]. На спеціальну згадку заслуговує «Біографічний словник моїх знайомих» (літери А-П), укладений істориком. Ці матеріали дозволяють із достатньою репрезентативністю і достовірністю відтворити інтелектуальне середовище вченого. Нотатки цікаві тим, що записи базуються на особистому знайомстві з більшістю тих, про кого записано. На жаль, поки що не знайдено відомостей про другу половину цього словника діячів на літери «Р-Я» [1, XXIII]. В архіві відклалося чимало документів

Попп Р. Джерела особового походження з історії інтелігенції Львова...

про співпрацю вченого з Львівським філіалом Інституту історії України АН УРСР у 1944 – 1946 рр., про роботу І. Крип'якевича в радянських наукових установах, зокрема його участь у заходах із відзначення 300-ліття возз'єднання України з Росією. У приватному зібранні академіка представлено чимало біографічних матеріалів відомих істориків, зокрема М. Андрусяка, М. Голубця, О. Домбровського, І. Карпинця, М. Кордуби, Т. Коструби, Л. Окіншевича, О. Прицака, О. Терлецького та ін. [26, 222–223].

Спогади про вченого та його родину, написані колегами й учнями, займають значну частину видання «Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві» [8, 129–164].

Сучасники залишили спогади про життя і творчість знаного у всьому світі композитора, педагога, музикознавця В. Барвінського. Більшість з них опубліковано двох виданнях: Василь Барвінський у дослідженнях і матеріалах, Василь Барвінський. Статті. Листи. Спогади [2], [3]. Хочемо виділити нотатки про В. Барвінського, В. Витвицького [2, 129–164]. Вони не тільки великі за обсягом, але вагомі за змістом. Автор докладно відтворює різноманітні мистецькі події, особисті враження про творчі здобутки, композиторську і концертну практику композитора, його велику організаторську, громадську, публіцистичну і педагогічну діяльність.

Особистими враженнями про відомого інтелігента видатного вченого-мистецтвознавця, музеєзнавця, доктора філологічних наук професора Іларіона Свенціцького діляться його дочка Марія Іларіонівна Свенціцька, а також колишні студенти, аспіранти І. Свенціцького, нині відомі учені – Н. Копистянська, Г. Ластовецька-Денисюк, К. Трофимович, вчений, архітектор і художник Ю. Логвин [7, 564–609]. Аспірантка І. Свенціцького, нині доктор філологічних наук, професор Л. Коць-Григорчук називає свого вчителя та університетських професорів не інакше як «Іконостасом» [9, 5–14].

Спогади репресованих представників інтелігенції відтворюють їх складні умови життя у таборах ГУЛАГУ, нескореність людського духу, подвижництво і жертвовність української еліти. У ніч з 20 на 21 жовтня 1947 р. зі Львова було вивезено на заслання 275 сімей [5, 96–102]. Серед них – сім'я доцента кафедри державного права Львівського університету Олександра Надраги. Його разом із дружиною Теодозією – лікарем обласної лікарні (вона закінчила Віденський університет, була однією з перших жінок лікарів-педіатрів у Галичині), сином Богданом – аспірантом кафедри нормальної фізіології Львівського медичного інституту, донькою Оленою – студенткою третього курсу факультету класичної філології Львівського університету було депортовано в Аджеро-Судженськ Кемеровської області [19, 309]. У своїх спогадах Богдан Надрага пише, що його сім'я була типовою інтелігентською родиною, нічого протиправного не чинила, а вважала своїм громадянським обов'язком сумлінну фахову працю й активну суспільну діяльність. Важливим є те, що він називає і ділиться враженнями і про інші знані родини зі Львова, які разом із Надрагами відбували заслання [24, 558–553].

Листи є доволі інформативними джерелами, які дозволяють відтворити окремі сторінки діяльності інтелігенції. За особистими листами можна показати широкую панораму способу життя не тільки окремих громадян, а й великих соціальних прошарків. Вони, як зазначає О. Коляструк, – невимушені свідчення, їх правдивість небезпечна для режиму, зберігати такі «документи для вироку» за радянських часів було небезпечним [11, 58]. Саме неофіційний погляд на багато подій у повоєнному Львові, тиск з боку влади, морально-психологічний настрій відомого письменника Я. Галана прослідковуються у його листах до акторки Ніни Камінської [19, 405–407; 582–583].

Протягом усього життя активно листувався з багатьма вченими, письменниками, етнографами, книгознавцями, художниками, громадськими та культурними діячами Укра-

їни, Росії, Болгарії, Білорусії, Німеччини, Польщі І. Свенціцький. Оpubліковано листи вченого до митрополита А. Шептицького, художника О. Архипенка, академіка К. Студинського, історика О. Барвінського, художника І. Труша та ін. [11, 132–146].

Сьогодні доступне для дослідників приватне листування І. Крип'якевича [13, 331–555]. Епістолярні матеріали науковця посідають помітне місце в архіві вченого. Науковець листується не тільки з відомими українськими ученими та громадсько-політичними діячами, багатьма своїми сучасниками, шанувальниками історії, краєзнавцями, сільськими учителями. Іван Петрович був дуже обов'язковим у відповідях на листи [1, XIII–XIV].

Своєрідним джерелом інформації про свідомість інтелігентського середовища, його ідейно-естетичні пошуки є тогочасні твори літератури і мистецтва. Особливе місце серед них посідають ті, які викликали дискусію або піддавалися офіційній критиці. Створюючи такі шедеври творча інтелігенція передавала в них свої особистісні переживання і водночас часто поступалася своїм переконанням. Розглядаючи картину львівського митця Леонова, «Перехід XI армії через Астраханські піски», однозначно розуміємо, наскільки були абсурдними «ідеологічні звинувачення» на адресу творчої інтелігенції. Одним із недоліків полотна було названо «брак оптимізму, властивого воїнам Червоної Армії у походах громадянської війни [7, 76]. Щоб зберегти можливість працювати в умовах постійного ідеологічного тиску і репресій, митці вимушені були періодично виконувати «відкупні твори»: портрети і скульптури передовиків виробництва, партійних лідерів, композиції за мотивами колгоспного життя, колективізації. Хоча вони й суперечили їхньому розумінню мистецьких завдань, проте засвідчували «відданість», бажання «перевиховуватися» та оприлюднити свої «здобутки» на офіційних виставках. Достатньо згадати хоча б полотна Й. Куриласа «Свиноферма в колгоспах Західної України», Л. Левицького «Дума про возз'єднання», А. Монастирського «Розмова з трактористом», «Нові люди – нова праця», «На колгоспному току», «Гуцули-колгоспники» [12, 227].

Висновки. Важливе місце серед джерел для вивчення історії інтелігенції Львова у перші повоєнні роки займають джерела особового походження: спогади, мемуари, біографії, родинні архіви, художні та мистецькі твори створені інтелігенцією. Вони є носіями цінної інформації про цю соціальну категорію, розширюють та поглиблюють можливості дослідження проблеми. Інформація, що міститься в джерелах особового походження, з одного боку, дає уявлення про стан суспільства і місце особи в соціумі, а з другого – дозволяє відобразити історичний процес через суб'єктивне сприйняття особистістю. Разом з усім комплексом джерел вони дають змогу відтворити картину суперечливого, драматичного і неоднозначного процесу життя і діяльності інтелігенції Львова у 1944–1953 роках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Івана Крип'якевича : Інвентарний опис [упор. Я. Федорук ; наук. ред. І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський]. – К. ; Л., 2005. – XXX, 252 с.
2. Василь Барвінський у дослідженнях і матеріалах [ред.-упор. В. Грабовський]. – Дрогобич : Посвіт, 2008. – 336 с.
3. Василь Барвінський. Статті. Листи. Спогади [ред.-упор. В. Грабовський]. – Дрогобич: Посвіт, 2008. – 268 с.
4. Гутик О. Спадкомиця роду Крушельницьких сьогодні, 5 квітня святкує своє 85-річчя / О. Гутик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua/life/122614>
5. ДАЛО (Державний архів Львівської області) – Ф. П-4 (Львівський міський комітет Комуністичної партії України) – Оп. 1. – Спр. 116.
6. Денисюк І. Академік з легенди / І. Денисюк // Українське Літературознавство. 36. наук. праць – Львів : ЛНУ ім. І. Франка. – 2006. – Вип. 68. – С. 402–424.

Попп Р. Джерела особового походження з історії інтелігенції Львова...

7. ДАЛЮ. – Ф. Р-1694 (Спілка радянських художників України у Львові). – Оп. 1. – Спр. 95.
8. Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : Зб. наук. праць. [відп. ред. Я. Ісаєвич ; упор. Ф. Стеблій]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2001. – Вип. 8. – 960 с.
9. Іларіон Свенціцький : Біобібліогр. покажч. [уклад. Л. Панів.]. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 2-е вид. – 678 с.
10. Карманський П. Кризь темряву. Спогади / П. Карманський – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1957. – 107 с.
11. Коляструк О. Джерела з історії повсякденності / О. Коляструк // Повоснна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х–середина 1950-х рр.). У 2-х книгах, 3-х частинах. – Кн. 1, Ч. 1–2. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – С. 49–73.
12. Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях Української РСР (1939–1958 рр.) / І. Я. Кошарний – Львів : Вища школа, 1975. – 239 с.
13. Кривицька Л. На службі народного театру / Л. Кривицька – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 52 с.
14. Кривицька Л. Повість про моє життя. Спогади артистки / Л. Кривицька – К. : Мистецтво, 1965. – 183 с.
15. Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) / І. Крип'якевич // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : Зб. наук. праць. – Львів, 2001. – Вип. 8 : Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві – С. 77–140.
16. Крип'якевич Р. Іван Крип'якевич – історик України / Р. Крип'якевич // Дзвін. – 1990. – № 5. – С. 82–86.
17. Крушельницька Л. Спогади зі студентського життя / Л. Крушельницька // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – Вип. 8. – С. 402–404.
18. Крушельницька Л. І. Рубали ліс... (Спогади галичанки) / Л. І. Крушельницька – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР, 2001. – 260 с.
19. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали / [ред. кол. Ю. Ю. Сливка. (відп. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1995. – Том І. – 1939–1953. – 750 с.
20. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади / [відп. ред. та авт. передмови Я. Лялька]. – Львів : Просвіта, 1993. – Кн. 1. – 800 с. ; Кн. 2. – Львів : Галицька видавничча спілка, 1997. – 664 с.
21. Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40–50-ті рр.) / Т. В. Марусик. – Чернівці : Вид-во ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2002. – 461 с.
22. Нечиталюк М. «Честь праці». Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях / М. Нечиталюк. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 424 с.
23. Нечиталюк М. Ф. Моя пора, моє багатоліття : Спогади / М. Ф. Нечиталюк – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2005. – 397 с.
24. Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область. Книга перша. – Львів : Астролябія, 2009. – 768 с.
25. Стасюк О. Життєвий шлях Петра Карманського (громадсько-політичний аспект) / О. Стасюк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 18/2009. – С. 535–543.
26. Ясь О. Архів Івана Крип'якевича : Інвентарний опис. Рецензія / О. Ясь // Український історичний журнал – 2007. – Вип. 1. (№ 472). – С. 221–223.

REFERENCES

1. Arhiv Ivana Krip'jakevicha : Inventarnij opis [upor. Ja. Fedoruk ; nauk. red. I. Butich, Ja. Dashkevich, O. Kupchins'kij]. – K. ; L., 2005. – XXX, 252 s.
2. Vasil' Barvins'kij u doslidzhennjah i materialah [red.-upor. V. Grabovs'kij]. – Drogobich : Posvit, 2008. – 336 s.
3. Vasil' Barvins'kij. Statti. Listi. Spogadi [red.-upor. V. Grabovs'kij]. – Drogobich : Posvit, 2008. – 268 s.
4. Gutik O. Spadkojemicja rodu Krushel'nic'kih s'ogodni, 5 kvitnja svjatkuje svoje 85-richchja / O. Gutik [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.wz.lviv.ua/life/122614>

5. DALO (Derzhavnij arhiv L'vivs'koї oblasti) – F. P-4 (L'vivs'kij mis'kij komitet Komunistichnoї partii Ukraїni) – Op. 1. – Spr. 116.
6. Denisjuk I. Akademik z legendi / I. Denisjuk // Ukraїns'ke Literaturoznavstvo. Zb. nauk. prac' – L'viv : LNU im. I. Franka. – 2006. – Vip. 68. – S. 402–424.
7. DALO. – F. R-1694 (Spilka radjans'kih hudozhnikov Ukraїni u L'vovi). – Op. 1. – Spr. 95.
8. Ivan Krip'jakevich u rodinnij tradicii, nauci, suspil'stvi / Ukraїna : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist' : Zb. nauk. prac'. [vidp. red. Ja. Isajevich ; upor. F. Steblij]. – L'viv : Institut Ukraїnoznavstvam im. I. Krip'jakevicha, 2001. – Vip. 8. – 960 s.
9. Ilarion Svjenc'kij : Biobibliogr. pokazhch. [uklad. L. Paniv.]. – L'viv : Vid. centr LNU im. Ivana Franka, 2008. – 2-e vid. – 678 s.
10. Karmans'kij P. Kriz' temrjavu. Spogadi / P. Karmans'kij – L'viv : Knizhkovozhurnal'ne vid-vo, 1957. – 107 s.
11. Koljastruk O. Dzherela z istorii povsjakdennosti / O. Koljastruk // Povojenna Ukraїna: narisi social'noї istorii (druga polovina 1940-h – seredina 1950-h rr.). U 2-h knigah, 3-h chastinah. – Kn. 1, ch. 1–2. – K. : Institut istorii Ukraїni NAN Ukraїni, 2010. – S. 49–73.
12. Kosharnij I. Ja. U suzir'i socialistichnoї kul'turi. Kul'turne budivnictvo u vozz'jednanih oblastjah Ukraїns'koї RSR (1939–1958 rr.) / I. Ja. Kosharnij – L'viv : Vishha shkola, 1975. – 239 s.
13. Krivic'ka L. Na sluzhbi narodnogo teatru / L. Krivic'ka. – L'viv : Knizhkovozhurnal'ne vidavnictvo, 1954. – 52 s.
14. Krivic'ka L. Povist' pro moje zhittja. Spogadi artistki / L. Krivic'ka. – K. : Mistectvo, 1965. – 183 s.
15. Krip'jakevich I. Spogadi (Avtobiografija) / I. Krip'jakevich // Ukraїna : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist' : Zb. nauk. prac'. – L'viv, 2001. – Vip. 8 : Ivan Krip'jakevich u rodinnij tradicii, nauci, suspil'stvi – S. 77–140.
16. Krip'jakevich R. Ivan Krip'jakevich – istorik Ukraїni / R. Krip'jakevich // Dzviny. – 1990. – № 5. – S. 82–86.
17. Krushel'nic'ka L. Spogadi zi students'kogo zhittja / L. Krushel'nic'ka // Arheologichni doslidzhennja L'vivs'kogo universitetu. – L'viv : LNU im. I. Franka, 2005. – Vip. 8. – S. 402–404.
18. Krushel'nic'ka L. I. Rubali lis... (Spogadi galichanki) / L. I. Krushel'nic'ka – L'viv : LNB im. V. Stefanika AN URSR, 2001. – 260 s.
19. Kul'turne zhittja v Ukraїni. Zahidni zemli. Dokumenti i materialy [red. kol. Ju. Ju. Slivka. (vidp. red.) ta in.]. – K. : Naukova dumka, 1995. – Tom I. – 1939–1953. – 750 s.
20. Litopis neskorenoї Ukraїni. Dokumenti, materialy, spogadi / [vidp. red. ta avt. peredmovi Ja. Ljal'ka]. – L'viv : Prosvita, 1993. – Kn. 1. – 800 s. ; Kn. 2. – L'viv : Galic'ka vidavnicza spilka, 1997. – 664 s.
21. Marusik T. V. Zahidnoukraїns'ka gumanitarna inteligencija: realii zhittja i dijat'nosti (40–50-ti rr.) / T. V. Marusik. – Chernivci : Vid-vo ChNU im. Ju. Fed'kovicha, 2002. – 461 s.
22. Nechitaljuk M. «Chest' praci». Akademik Mihajlo Voznjak u spogadah ta publikacijah / M. Nechitaljuk. – L'viv : LNU im. I. Franka, 2000. – 424 s.
23. Nechitaljuk M. F. Moja pora, moje bagatolittja : Spogadi / M. F. Nechitaljuk – L'viv : LNB im. V. Stefanika, 2005. – 397 s.
24. Reabilitovani istorijeju. U dvadcjati semi tomah. L'vivs'ka oblast'. Kniga persha. – L'viv : Astroljabija, 2009. – 768 s.
25. Stasjuk O. Zhittjevij shljah Petra Karmans'kogo (gromads'ko-politichnij aspekt) / O. Stasjuk // Ukraїna : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist'. – 18/2009. – S. 535–543.
26. Jas' O. Arhiv Ivana Krip'jakevicha : Inventarnij opis. Recenzija / O. Jas' // Ukraїns'kij istorichnij zhurnal – 2007. – Vip. 1. (№ 472). – S. 221–223.

Статтю подано до редакції 28.02.2015 р.